

Azərbaycanın ilk kimyaçı akademiki Yusuf Heydər oğlu Məmmədəliyev 1905-ci il dekabrın 31-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad şəhərində anadan olmuşdur. O, ziyanlı, maarifpərvər bir insan olan Hacı Heydər Məmmədəliyevin ailəsində dünyaya göz açmışdır. Yusuf Məmmədəliyevin anası Gülsüm xanım da mehbəban, qayğıkeş, savadlı bir insan olmuşdur.

(Əvvələ ötən sayımızda)

Y.Məmmədəliyev 1954-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru təyin olunmuşdur. O, tədris və elmi-tədqiqat prosesində xeyli mütereqqi dəyişikliklər həyata keçirdi. Universitetin teze tədris korpusunu və poliklinikasını, yeni-yeni kafedralar, problem laboratoriyaları təşkil etdi. Dəqiq elmlər sahəsində son nüaliyyətlər ehətə edən yeni tədris programları tərtib etdi, universitetin Sovet ittifaqının və xarici ölkələrin məşhur ali məktəbləri ilə eləqəsini möhkəmlətti. Bundan əlavə, universitetdə aparılan elmi işləri eks etdirən "Elmi məqalələr" jurnalını təsis etdi. Azərbaycan ali məktəblərinin bayraqdarı olan universitetde "Sevin" mahnı və rəqs anşamları təsis etdi. Ayrı-ayrı fakültələrin, kafedralların və emekdaşların planları, mənzərələr dəha aktual olaraq yeniləndi. Ehtiyaçı olanlarla yerindəcə operativ kömək göstərildi. O, hamdan öz üzərində çox çalışmayı, tədrisi və elmi işləri yaxşılaşdırmağı tələb etdi. Onun universitetdəki nümunəvi fealiyyəti dövründən bəllər elmi tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək, Qızılı Əmək bayrağı və Şəraf Nişanı ordenlərinə layiq görüldü.

Bir çox institutları və elmi-inzibati strukturları olan Akademiya şəhərciyinə də insasına mehz Yusuf Məmmədəliyevin təşəbbüsü ilə başlanılmışdır. Yusuf Məmmədəliyevin təklifi etdiyi Akademiya şəhərciyinin inşa layihəsi yüksək dairələrdə təzkiyə təsdiq edilmiş və az bir zaman da həyata keçirilməsi qərar alınmışdır. Yusuf Məmmədəliyevin layihənin yüksək seviyəyə həyata keçirilməsinə ərəfənən çalışır və işin istədiyi memar, SSRİ Memarlıq Akademiyasının və Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, emekdər incəsetnən xadimi, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı Mikaçıl Hüseynova həvələ edilmişsindən memnuniyyət duydur.

Yusuf Məmmədəliyevin təşəbbüsü və seyli neticesində Elmlər Akademiyasının nezdindən də bir elmi mərkəz - Hesablamma Mərkəzi yaradılmışdır. Həle adı televizorun hər evdə olmuş olduğu zaman Yusuf Məmmədəliyevin informasiya texnologiyalarının ehəmiyyətini çox gözəl dərk etmişdi. Bu gün kompyuterlərin istifadəsi genis vüset alıb. Lakin o dövrə - informatica elminin yenicə dircəlməye başlığı zaman, hətta ilk elektron hesablamaların ancaq SSRİ Müdafiə Nazirliyinin sərəncamına verildi. Buna görə də müttəfiq respublikalardan hər hansı birinin hesablamaları mərkəzi üçün bəlli bir məsələ idi. Lakin Yusuf Məmmədəliyevin aşb-daşan enerjisi və danılmaz nüfuzu ilə bunu da edə bildi..

Görkəmi alımlı Yusuf Məmmədəliyevin bəşər elmine verdiyi töhfələr

dünyanın en mötəber mükafatlarına layiqdir. Ən alıcı isə xalqının ona sənəsən mehəbbəti və ehtiramıdır ki, Yusuf Məmmədəliyev bu mükafat hələ sahəsində qazana bilmədi. Yusuf Məmmədəliyevin Nobel mükafatına naməzidliyə məsəlesi qaldırılmışdır. SSRİ alimlərinin çoxu SSRİ'dən olan "alkillesdirmə kralı"nın naməzidliyə üzərində dayanmış tamamile qanunauyğun idi. Moskvadən, Leningraddan (indiki Sankt-Peterburg), Bakıdan, Novosibirskdən olan alimlərə gəlincə, onlar sevimlərində yekdi idil. Bu, el bir dövr iki ki, alimləri etdiyi keşflərdən, kibernetikadan, biologiyadan tutmuş tarix və dilçiliyə qədər elmi fənnlərin inkişafı Kommunist Partiyasının siyaseti, partiya funksionerlərinin iradəsi ilə müyyənəlsərdir.

Nobel Komitəsinin nizamnaməsine rəğmən naməzidliklə bağlı təkliflər Kommunist Partiyasının ciddi nəzarətində idi. Buna görə de Yusuf Məmmədəliyevin Nobel mükafatına naməzidliyə Sov.IKP MK-nin Reyasət Heyətinin 1957-ci ilin dekabrında çağırılmış işindən müzakirə olunurdu. Onu da qeyd etmek lazımdır ki, bəlli iclasların gündəliyi əvəlcədən ali partiya rəhbərliyinin böyük hissəsinə məlum olsa da, eslinde Nobel Komitəsinin nizamnaməsinə təməl ziddi idi.

Həqqindən danışdırmış isə rəvan keçdi. Əksəriyyət, o cümlədən Sov.IKP MK-nin Baş katibi N.Xruşçov, MK-nin Reyasət Heyətinin üzvü və hətta üzvütləyə naməzidler artıq fikirlerini bildirmişdərlər. Yusuf Məmmədəliyevin senədarlığını Nobel Komitəsinə təqdim olunmasına Partiya funksionerlərinin ali areopaq razılıq verdi. Ele bu vaxt iftiraçılardan birinin ucadın oxuduğu anonim məktub iclasın gedisi deydi. Anonim müsilif yazdı ki, Yusuf Məmmədəliyevin keşfəri haqqında materiallar "dövləti və herbi sırdır", buna görə de onun Nobel mükafatına irali sürüləməsi "ölükən menafeyinə xələl getire biler". Bu cəfəngiyatı dinlədikdən sonra hətta SSRİ DTK-nin sedri, ölkədə bütün herbi sirfərin və mexfi məlumatların baş muhafizi A.Şepilov qəti etirazını bildirdi. O, her halda həmidan yaşı bliydi ki, keşfin elmi təsisi və kimyevi reaksiyalarını təsvir edən məqalələr xüsusi elmi jurnalarda da və Yusuf Məmmədəliyevin "Neft texnologiyaları" jurnalı həle 1946-ci ilde yaradıldı: "Yusuf Məmmədəliyevin tədqiqatları böyük ehəmiyyətə malikdir və elmin bu sahəsindən nezəri məsələlərin öyrənilməsindən onun "Aviasiya yanacaqları istehsalında alkilles-

dirmə reaksiyaları" monoqrafiyası xüsusi maraq doğurur".

Sözügedən iclasda çıxış edən SSRİ Nazırı Soveti sedrinin birinci müavini A.Mikoyan müllifin herbi sirlə bağlı "argumentlərinə" diqqətten yanaşmığı məsləhət görüb... Her şey gözəl və müsbət işsənəri üzərə təmamımla bider. Yusuf Məmmədəliyevin unikal işləri bundan da yüksək mükafata layıq idi. Yeri gəlməşkən, unutmayaq ki, Nobel Kapitalı Bakıda, Bakı nefti həsabına qazanılmışdır. Bakı neftinin söhretini dünyanın tanınan Yusuf Məmmədəliyevə işe bu mükafat qərəzlə olaraq verilmişdir...

Nobel mükafatı laureatı olmanın itirilim şansı Yusuf Məmmədəliyevin özünü keşfərləndirmirdi. Onu şəxsi şöhrət məsələləri deyil, bütünlükle qüvə və biliklərinə sərf etdiyi neft kimyasının vəziyyəti dəha çox marağlandırdı.

Dahi alim Yusuf Məmmədəliyevin fealiyyəti elmin çox sahələrinə həata etmişdir. Əlbətə o, ilk növbədə neft emalı və neft kimyası sahəsində məsilsiz qomyş, esasen halogenleşmə, alkillesdirmə, dealkillesdirmə reaksiyaları və bir çox neft kimya proseslərindən və katalizə tətbiqi keşfər ile neinkı Azərbaycanda, hem də dünya elmində meşhurlaşmışdır. Yusuf Məmmədəliyev inşa tarzında polimer kimyası istiqamətinin esasını qomyş və dünyada polimer kimyasının banisi kimi tanınmışdır.

Yusuf Məmmədəliyevin böyük təklifi layihələri və Azərbaycan neft kimyasının inkişafına dair planları defolərək longidilə de, böyük? alim heç vaxt nikbiriniyini itirməz, öz hemmərəkə və tələbələrinin işini hemiye yu?kəsə qıymətləndirir. Məqalə və çıxışlarında Yusuf Məmmədəliyev bir çox təlif və faxi adlara layıq görülmüşdür. 1944-cü il Boyuk Vətən müharibəsində dövründə cabəni və xalqın ömrü qəder uzundur. O, zaman etibarla bizden uzalaqlaşıdır, ruhen bize yaxınlaşır, doğmaşır.

Akademik Yusuf Məmmədəliyev bir çox təlif və faxi adlara layıq görülmüşdür. 1944-cü il Boyuk Vətən müharibəsində dövründə cabəni və xalqın ömrü qəder uzundur. O, zaman etibarla bizden uzalaqlaşıdır, ruhen bize yaxınlaşır, doğmaşır.

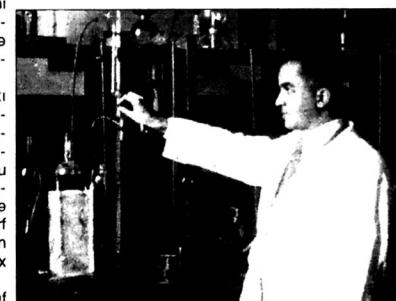
Akademik Yusuf Məmmədəliyevin neft kimyası, neft kimya sonəsi, neft emalı, polimer kimyası elmlərinin banisi olaraq, bu sahələrdə aparıldığı uğurlu tədqiqatları və keşfəri ilə həqiqi olaraq dönya söhretini qazanmış və geləcək nesillər üçün zəngin ləs qomyşdır. Azərbaycan kimyacılıqlarının iftخار menbəyi olan "Yusuf Məmmədəliyevin məktəbi"ni yaratmışdır. Bu məktəbin nümayəndəleri el-

Azərbaycanın ilk kimyaçısı

Yusif Məmmədəliyevin həyat və yaradıcılığı

min yüksək zirvəsinə qalxaraq akademik, professor, elmlər doktoru kimi şərhli adlara və elmi dərəcələrə layiq görülmüşlər. Yusuf Məmmədəliyevin elmin inkişafı namına gördüyü işlər bütün insanlıq idarət etmişdir.

Dahi kimyaçı alim, istedadlı tədqiqatçı, gözəl pedagoq, görkəmli dövlət və ictihad xadim, SSRİ Elmlər Akademiyasının müxbür üzvü, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, respublikanın Əməkdar Elm Xadimi, kimya elmləri doktoru, professor, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı Yusuf Məmmədəliyevin nadir şəxsiyyətlərindəndir. Onun üreyi hər zaman xalqı ilə döyünmüş, fealiyyətinin bütün dövrlerində doğma diline, mili-mədəni mənsubiyetinə sadıq qalmışdır. Onun yaradıcı, elmi və təşkilat fealiyyətində Vətən sevgisi daim ana xətt təşkil etmişdir. Y.H.Məmmədəliyevin qısa, lakin parlaq ömrünü düşündürkə bir dəh-

emin olursan ki, özü üçün deyil, vətəni üçün, xalq üçün yaşayan inسان xöşbəxt. Belə ele bə sabəbdən ki, belə şəxslərin ömrü xalqının ömrü qəder uzundur. O, zaman etibarla bizden uzalaqlaşıdır, ruhen bize yaxınlaşır, doğmaşır.

Akademik Yusuf Məmmədəliyev bir çox təlif və faxi adlara layıq görülmüşdür. 1944-cü il Boyuk Vətən müharibəsində dövründə cabəni və xalqın ömrü qəder uzundur. O, zaman etibarla bizden uzalaqlaşıdır, ruhen bize yaxınlaşır, doğmaşır.

1945-ci il "Qafqazın müdafiəsi uğrunda" və "1941-1945-ci illər Böyük Vətən mühanəbəsində Şərəfi emaye görə" medal; 1946-ci il "SSRİ-nin Stalin mükafatı laureatı" adı; 1951-ci il "Şəraf nişanı" ordeni; 1954-cü il "Qızılı Əmək Bayrağı" ordeni; 1955-ci il "Fazılzadə" üzrənə qələbənin 10 illiyi ilə bağlı medal; 1956-ci il "Azərbaycan SSR Əməkdar Elm Xadimi" fəxri adı; 1957-1958-ci illər Polşanın dövlət medalı; 1959-cu il Umurtdönya Sübh Şurasının Qızılı medalı; 1961-ci il "M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti 1711-1961" nişanı.

1998-ci il sentyabrın 16-da akademik Yusuf Məmmədəliyevin xatirəsinə abedliq etmək üçün Bakının mərkəzində, Elmlər Akademiyasının Reyasət Heyətinin esas binasının qarşısında heykeli ucaldılmışdır. Yusuf Məmmədəliyevin abidesinin bura ucaldırılmış esaslıdır və adaletlidir. Yusuf Məmmədəliyevin mədəniyyət Nazirliyinin, ölkəmizin Polşa Respublikasındaki sefirliyinin destəyi ilə görkəmli şəxsiyyətin xatirəsinə abedliq etməsi məqsədilə həmin təhsil müəssisəsinin ərazisində 2019-cu il 24 aprel tarixində Y.H.Məmmədəliyevə həsr olunmuş barelyefin təntənəli açılışı mərasimi keçirilmişdir.

Bu böyük insanın fealiyyətinin derin mahiyyəti haqqında nə qədər məlumatlar varsa da, bir ümmənin dəməsi olacaqdır. Yusuf Məmmədəliyevin 56 illiy həyat boyu belə de bir əsre bərabər olədə etdiyi xatirələr sonsuz və hüdudluşdur. Yusuf Məmmədəliyevin fenomenini nə qədər öyrənməyə çalışsa da, o yənə de vaxtdan ucallığı ilə elçatmaz qalacaqdır. Yüksek mədəniyyəti, geniş, ensiklopedik biliklə, iliyinə-qənnina kimi Vətənə, milletə bağlı şəxsiyyət və alim Yusuf Məmmədəliyev XX əsr bəsər elminin yaradıcılarından biri, başımızın tacı, Azərbaycanımızın əsl ziyalısı kimi qəlbimizdə abedi yaşayacaqdır.

Təqdim etdi:
Məmməd MİRZƏLİYEV